

русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – С.53-87. 8. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Иностранная литература, 1955. – 416 с. 9. *Гак В.Г.* О категориях модуса предложения // Предложение и текст в семантическом аспекте (Межвуз. темат. сборник). – Калинин, 1978. – С.– 19-26. 10. *Панфилов В.З.* Взаимоотношение языка и мышления. – М.: Наука, 1971. – 232с. 11. *Степанов Ю.С.* Имена. Предикаты. Предложения. – М.: Наука, 1981. – 360с.

ДОВІДНИКИ

1. *Зорько Г.Ф.* Новый большой итальянско-русский словарь / Г.Ф.Зорько. – [2-е изд.]. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2005. – 1230 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Bassani G.* Il giardino dei Finzi-Contini. – Milano: Oscar Mondadori, 1991. – 241 p. 2. *D'Annunzio G.* L'innocente. – Milano: Oscar Mondadori, 1996. – 335 p. 3. *Eco U.* Il nome della Rosa. – Milano: Tascabili Bompiani, 2006. – 539 p. 4. *Ginzburg N.* Lessico familiare. – Torino: Einaudi, 1963. – 218 p. 5. *Chi* 20. 10. 2004. 6. *Oggi* 18. 05. 2005.

ОХРИМЕНКО М.А.

Київський національний лінгвістичний університет

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ПЕРСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Статтю присвячено національно-культурній специфіці фразеологічних одиниць перської та української мов. Національно-культурний компонент значення розглядається у роботі як невід'ємний елемент формування національно-культурного менталітету. Значну увагу приділено тим явищам і фактам, які складають національну специфіку фразеологічних систем перської та української мов.

Ключові слова: лінгвокультурологія, національно-культурний компонент, етнофразеологія, національно-мовна картина світу, фразеологічна одиниця.

Статья посвящена национально-культурной специфике фразеологических единиц персидского и украинского языков. Национально-культурный компонент значения рассматривается в работе как неотъемлемый элемент формирования национально-культурного менталитета. Основное внимание обращается на те явления и факты, которые составляют национальную специфику фразеологических систем персидского и украинского языков.

Ключевые слова: лингвокультурология, национально-культурный компонент, этнофразеология, национально-языковая картина мира, фразеологическая единица.

The article is dedicated to ethnic and cultural peculiarity of phraseological units in Persian and Ukrainian languages. The ethnic-cultural component of the meaning is considered in the work as an integral element for the creation of ethnic-cultural mentality. The substantial attention is (being) paid to those phenomena and facts which constitute the ethnic-cultural peculiarity of phraseological systems of Persian and Ukrainian languages.

Key words: linguistic culturology, ethnic and cultural component, ethnic phraseology, nationally specified language world picture, phraseological unit

Постановка проблеми й завдань дослідження. Пропонована стаття є частиною дослідження фразеологічних одиниць перської і української мов. Об'єктом нашої подальшої дисертаційної роботи стануть фразеологічні одиниці української та перської мов як похідні національного менталітету, аналіз ролі фразеологічних одиниць у формуванні національно-мовної картини світу, порівняння виникнення фразеологізмів, уживання слів-символів у фразеології тощо. У зв'язку з цим розпочати цю роботу варто з постановки питання щодо національно-культурного компонента семантики фразеологічних одиниць перської та української мов.

Методологічною основою є етнолінгвістичний підхід, який заснований на визнанні нерозривного зв'язку мови й культури, на основі якого, залежно від аспекту, що досліджується, використовувалися метод компонентного й контрастивного аналізу та структурно-семантичний метод. Завданням здійснюваного дослідження є визначення культурно-національної специфіки фразеологічних одиниць перської та української мов.

Аналіз останніх публікацій і актуальність дослідження. Питанню культурно-національної специфіки останніми роками присвячено чимало робіт. Проблеми “мова і культура”, “фразеологія і культура”, “фразеологія в контексті культури”, “національна своєрідність фразеологізмів” тощо розглядали О. Бабкін, Дж. Лакофф та М. Джонсон, Н. Арутюнова, В. Телія та багато інших вчених.

Якщо фразеологія української, російської, англійської та деяких інших європейських мов представлена цілою низкою фундаментальних і значною кількістю дослідницьких праць, то фразеологія перської мови вивчена на недостатньому рівні. Фразеологізми дуже глибоко проникли в будову перської мови і настільки тісно пов'язані з елементами різних її рівнів, що брак досліджень фразеологічної системи перської мови негативно впливає на вивчення інших областей мови, зокрема лексики, морфології та синтаксису. Найбільш ґрунтовними працями з фразеології перської мови є роботи Ю.А. Рубінчика, Г.С. Голєвої.

Актуальність представленої праці зумовлена посиленням інтересу до фразеології з позицій лінгвокультурологічного підходу, що дозволяє глибше і точніше відобразити змістовний аспект фразеологізмів, простежити джерела їх походження, розглянути

питання про фонові знання. Актуальність обраної теми обґрунтовується також необхідністю вивчення фразеологізмів з національно-специфічним компонентом з метою підвищення мовної та культурної компетенції в процесі навчання іноземній мові. Тому в цій роботі ми сформулювали вихідні позиції, які стосуються розуміння фразеологічних одиниць з національно-специфічним компонентом в перській та українській мовах.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є визначити національно-культурну специфіку функціонування фразеологічних одиниць у перській і українській мовах.

Об'єкт і предмет дослідження. Як стає зрозуміло із вступної частини, об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці сучасної перської і української мов, які відображають національно-культурну своєрідність українського й іранського народів. Предметом дослідження в пропонованій статті є культурно-національний компонент фразеологічних одиниць сучасної перської і української мов.

Основний матеріал і наукові результати дослідження. Як відомо, ще В. фон Гумбольдт, а за ним і О.О. Потебня під “народним духом” розуміли менталітет народу. Менталітет передбачає не лише світобачення та світорозуміння народу, але й усю сукупність культурних символів, образів, асоціацій, закріплених у пам'яті поколінь [1:43].

Людині, яка вивчає іноземну мову, особливо важко буває зрозуміти жести й вирази обличчя носіїв мови, вловити натяки на соціальні й культурні реалії, витримати правильну дистанцію при розмові. Взаємопов'язане навчання мові і культурі передбачає знайомство і з такими виявами національної культури, як фразеологізми [2:395]. Фразеологічні одиниці є дуже цікавим матеріалом, де переплітаються мова, культура й етнос і в утворенні смислової структури яких значною мірою беруть участь екстралінгвальні й інтралінгвальні фактори. Останніми роками дослідження фразеологізмів як об'єкта етнолінгвістики і лінгвокультурології стає все більш актуальним.

У лінгвістичних працях наводяться різні, але ідентичні за змістом визначення “культурного компонента”, який розглядається як одиниця мови, що відображує національно-культурну своєрідність життя та історії народу.

Фразеологізм з культурним компонентом значення і в українській, і в перській мовах формується на основі вільного словосполучення, частковому або повному переосмислення, зберігаючи окремі специфічні семи, в результаті чого з'являється нова мовна одиниця.

У зв'язку з дослідженням фразеологізмів у рамках нової лінгвокультурологічної парадигми доцільно виділити два різних розуміння національно-мовної специфіки.

У першому випадку національно-культурна специфіка окремого явища мови визначається відносно іншого явища. На думку Й.А. Стерніна, “національна специфіка семантики будь-якої лексичної одиниці – це її відмінність за значенням від подібних за семантикою одиниць мови порівняння” [3:77]. При дослідженні національно-культурної специфіки фразеологізмів у рамках порівняльного підходу доцільним вважається звернення виключно до плану їх змісту, оскільки план змісту вираження одиниць різних мов різний за визначенням. У плані змісту фразеологізмів виділяють два аспекти: актуальне значення і образна складова. При цьому культурно значеннєвими виявляються не усі міжмовні відмінності, а лише ті з них, які мають культурно зумовлені причини й культурно значущі наслідки.

У другому випадку мова йде про уявлення носіїв мови щодо національного маркування тих чи інших одиниць своєї мови не беручи до уваги зпівставлення з іншими мовами. Національно-культурна специфіка повинна виявлятися у наявності обмежень на використання, не пов'язаних з власне семантичними параметрами. Наявність подібних обмежень дозволяє припустити, що план змісту деяких фразеологізмів включає до свого складу особливий компонент, який на думку Д.О. Добровольського, умовно можна назвати “національно-культурним” [4:37].

Виділяють три рівні вияву національно-культурної специфіки фразеологізмів з культурним компонентом семантики [5:69]. До першого рівня належать фразеологічні одиниці, національно-культурні компоненти семантики яких виявляються у сукупному значенні комплексу слів, в якому відображується специфічна ситуація або особливість національної культури. На цьому рівні фразеологічні одиниці відображають специфіку національної культури нерозривно, у комплексі, тобто своїми ідіоматичними значеннями.

До другого рівня належать фразеологізми, що відображують специфіку національної культури одиницями свого складу, окремо, при цьому національно-культурна специфіка виявляється у значенні окремих компонентів, визначається компонентним складом, а також асоціаціями, які викликає цей компонент у носіїв мови.

До третього рівня належать фразеологізми, національно-культурна специфіка яких закладена у прямому значенні їх компонентів, тобто у прототипі фразеологізму, коли національно-культурна специфіка очевидна.

Надалі у пропонованій статті, а також у дисертаційному дослідженні перш за все розглядатимуться одиниці третьої групи, тобто фразеологічні одиниці, в яких функціонують слова, пряме значення яких містить національно-культурну специфіку, тобто які позначають предмети і явища, характерні для однієї культури або групи споріднених культур.

Національно-культурний компонент семантики перських фразеологічних одиниць відображає світ матеріальної, соціальної і духовної культури іранського народу через слова-символи, традиційні образні порівняння, паремії як згустки народної самосвідомості, афоризми; тут і слова-реалії і словосполучення-реалії, і речення-реалії [1:44].

Слова-реалії:

آب آجیل آش اذان استخاره ریش یاسین

Словосполучення-реалії:

“Аджиль, що вирішує труднощі”

آجیل مشکل گشا

(Аджиль – суміш з піджарених з сіллю фісташок, мигдалю, насіння кавуна та гарбуза, горошку з додаванням кишмишу; аджиль часто роздають своїм знайомим як символ вирішення труднощів та здійснення бажань).

“Чаша, що відкриває світ”

جام جهان نما

(Міфічна чаша, у якій можна побачити все, що відбувається на світі; належала міфічному шаху Джамшиду. Зараз це назва відомої іранської теле- та радіопередачі про новину світу).

Реалії-ситуації представлені комунікативними фразеологічними одиницями; вони пов'язані з особливостями побуту, історією, релігійними поглядами, віруваннями, прикметами, естетичними й моральними ідеалами, розуміннями краси, добра й зла, дружби й

любові, сімейних відносин, волі, честі, життя і смерті – з усім мікрокосмом людини, її світобаченням та світорозумінням:

یکی کم است ده تا غم است سه تا خاطر جمع است

Мати одну дитину – мало, дві – тужливо, три – спокій для душі.

چراغی که به خانه رواست به مسجد حرام ست

Ліхтар, який потрібен вдома, заборонено (за законами Шаріату) віддавати до мечеті. Не потрібно роздарювати те, що потрібно тобі самому та твоїм близьким. (Відповідно до Корану, мусульманин не повинен доводити себе до розорення; відносно щедрості приписано дотримуватися золоті середини).

Культурно-національний компонент фразеологічної семантики перської мови може виявлятися або в сукупному переінтегрованому значенні ідіоми, або у вихопленому ланцюгу якоїсь обрядодії (*ставати на рушник*), або у значенні компонентів-концептів (топоніми, етнічні реалії, власні назви тощо) [6:278].

Великим культурно-національним потенціалом наділені фразеологічні одиниці української мови і з соціолінгвістичними, етнографічними й країнознавчими характеристиками. Сучасна літературна українська мова включає тільки “айсбергові” фразеологічні відшарування могутньої фразеологічної течії. Фразеологізми – історично змінні, літературні й локальні – формувались як віддзеркалення повсякденних побутових турбот, соціальних взаємовідносин людей, їх вірувань, звичаїв, обрядів, заклинань, формул ворожіння, побажань-клятв тощо. Таким є зворот *ходити на ралець* (вітати господаря у святкові дні). О.О. Потебня насамперед пояснював цей вираз як “подарунок колядникам”, які обходили двори “з ралом, плугом”, а потім уже “хабар” [7:34].

Здавна дійшов до нас вислів *справляти колодія*. Неодруженому парубкові дівчина прив’язує до руки або до ноги шматок дерева, переважно качалку, як покарання за те, що вчасно не одружився, – *в’яже колодку*. Парубок *волочить колодку*, доки не дасть відчепного, не відкупиться. Звідси – *справляти колодія* “бенкетувати на одержані за відчеплену колодку гроші”.

Словникова дефініція тільки частково відображає культурно-національний компонент фразеологічних одиниць перської і української мов. Фразеологізми включають додаткові семантичні, емоційно-оцінні, стилістичні елементи, які доповнюють предметно-поняттєвий зміст мовної одиниці й надають їй експресивної функції

на основі відомостей, співвідносних з емпіричним, культурно-історичним, релігійним знанням мовців [8:236]. Вони і становлять конотацію фразеологічних одиниць. Культурна конотація – це інтерпретація денотативного або образно мотивованого аспектів значення в категоріях культури. Стосовно фразеологічних одиниць з їх образно-ситуативною мотивованістю, яка безпосередньо пов'язана зі світоглядом народу – носієм мови, основним нервом культурної конотації є образна основа, система образів, закріплених у фразеології, що так чи інакше пов'язана з матеріальною, соціальною або духовною культурою певної мовної спільноти [6:284].

Уявлення про дерева як живі істоти або як умістилища надприродних сил відображені у флористичних фразеологізмах як української:

(тремтіти дрижати) як *осиковий лист* (адже осика – прокляте дерево), *дорога терном поросла* (терен – символ забуття, небуття), *скупаний у любистку* “щасливий” (любисток – символ: купання в любистковій робить привабливим “дає щастя в житті”), як *маківочка* (*маків цвіт*) (мак – символ краси й молодості);

та і перської мов:

Як гілка самишиту

مثل شاخ شمشاد

(про високу, гарно вдягнуту людину)

Стрункий як кипарис

مثل سرو سهی

(найчастіше про стрункого парубка)

Розквітнути посмішкою, освітитися радістю

مثل گل شکفتن

(букв. розквітнути неначе роза).

Національно-культурний компонент семантики українських та перських фразеологічних одиниць пов'язаний і з іншими рослинами-реаліями. При цьому назви реалій відбивають не флору саму по собі, а швидше зацікавленість людей у символічних властивостях елементів свого культурного середовища.

Національно-культурна семантика фразеологічних одиниць представлена також в елементах їх внутрішньої форми, у тематично-семантичних групах на позначення предметів побуту, просторової орієнтації, небесної сфери.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, необхідно наголосити, що предметом фразеології як розділу мовознавства є дослідження категоріальних ознак фразеологізмів, на основі яких виділяються основні ознаки фразеологічності і вирішується проблема

сутності фразеологізмів як особливих одиниць мови. У фразеології закріплюються і передаються результати культурного, національного, історичного досвіду народу. Фразеологія, володіючи “культурною пам’яттю”, впливає на відтворення культурних традицій носіїв мови, а також на формування національно-культурного менталітету.

Фразеологізми, самі будучи компонентом культури, одночасно виступають як дзеркало культури народу, його психології і філософії, зберігаючи інформацію про ментальність, звичайно в закодованій формі містять відомості про матеріальне життя й духовні орієнтири етносу.

За кожним з названих і неназваних висловів перської та української фразеологічних систем – національна маркованість, специфічність образних виразів, зумовлені особливостями культурного розвитку українського та іранського народів. Описуючи сутність предметного ряду навколишнього середовища, етноситуацій, рослинного світу фразеологізми вербалізують їх у словесно-знаковій формі.

Перспективи подальших досліджень. Увесь цей комплекс проблем, поряд з іншими особливостями фразеологічних одиниць, зокрема, дослідження фразеологічних одиниць перської та української мов як елементів національно-мовної картини світу, є завданням для наших подальших наукових робіт.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Голева Г.С.* Фразеология современного персидского языка / Галина Сергеевна Голева. – М.: Муравей, 2006. – 224 с.
2. *Охріменко М.А.* Теоретичні принципи класифікації фразеологізмів у перській мові / Марина Анатоліївна Охріменко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К.: Логос, 2008. – Вип. 14. – С. 394-401.
3. *Стернин И.А.* Контрастивная лингвистика / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж, 2004. – 258 с.
4. *Добровольский Д.О.* Национально-культурная специфика во фразеологии / Дмитрий Олегович Добровольский // Вопросы языкознания : сб. науч. работ. – М., 1997. – Вып. 6. – С. 35-48
5. *Верещагин Е.М.* Лингвострановедческая теория слова / Евгений Михайлович Верещагин, Виталий Григорьевич Костамаров. – М. : Русский язык, 1980. – 320 с.
6. *Ужченко В.Д.* Фразеологія сучасної української мови : [навчальний посібник] / Віктор Дмитрович Ужченко, Дмитро Вікторович Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
7. *Потебня А.А.* Объяснение малорусских и сродных народных песен. Колядки и щедровки. Отдельный оттиск из “Русского филологического вестника” / Александр Афанасьевич Потебня. – Варшава, 1887. – Т. 2. – С. 32-41.
8. *Лингвистический энциклопедический словарь* / [Глав. ред. Виктория Николаевна Ярцева]. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 685 с.